

Mira MENAC-MIHALIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

NAGLASAK GLAGOLSKOG PRIDJEVA RADNOG U ČAKAVSKOM NARJEČJU¹

U radu se analizira naglasak glagolskog pridjeva radnog u čakavskom narječju. On se povezuje s naglasnim tipovima nastalim na temelju odnosa infinitiva i prezenta. Utvrđuju se temeljni naglasci pridjeva radnog karakteristični za čakavsko narječje kao cjelinu. Promatra se pomak siline u ženskom rodu jednine.

I. Glagolski pridjev radni na čakavskom području može imati (promatramo li muški, ženski i srednji rod jednine i množine):

1. isti naglasak na istom mjestu u svim oblicima,
2. različit naglasak na istom mjestu,
3. isti naglasak na različitim mjestima,
4. različite naglaske na različitim mjestima.

1. Kao isti naglasak u svim oblicima mogu se pojaviti sva tri osnovna čakavska naglasaka. Pridjevi s istim naglaskom na istom mjestu u svim oblicima tvore se od glagola raznih naglasnih tipova gledajući cijelo čakavsko narječje. Međutim može se reći da tu dominiraju glagoli tipa *zīnuti, vīditi, glēdati* (npr. Milna: *mīslī mīslīla mīslīlo mīslīli mīslīle mīslīla*). Takvi glagoli u svim govorima imaju isti naglasak na istom mjestu. U drugim naglasnim tipovima glagolski pridjevi mogu imati stalan naglasak na jednom mjestu u jednim govorima, a da u drugim govorima ti isti pridjevi imaju raznolikost (usp. 3).

2. Kad gledamo korelaciju različitih naglasaka na istom mjestu, vidimo da u suodnos dolaze sva tri osnovna naglasaka.

---

¹ Zbog ograničenosti prostora ne navode se literatura, citirani punktovi, kratice, usp. članak Glagolski oblici u čakavskom narječju i u hrvatskom književnom jeziku", *Filologija* 17, Zagreb 1989., str. 81-109.

Pridjevi s različitim naglaskom na istom mjestu mogu se dijeliti na više grupa.

Ako se nađu u suodnosu $\hat{\ } i \grave{\ }$, onda je to obično posljedica duljenja. Naglasak se može duljiti u m. jd. tako da se onda taj oblik s $\hat{\ }$ supostavlja ostalim oblicima s $\grave{\ }$ (Dugi otok *trâ třla třlo*, Susak *čŭl čŭla čŭlo*).

U drugim će se govorima u istom suodnosu naći $\tilde{\ } i \grave{\ }$ (Banj *sř sřla*, Senj *stā stāla stālo*, Vrgada *nadŭ nadŭla nadŭlo*).

Drugu grupu čine glagoli s istom pojavom duljenja koji ispred naglašenog sloga imaju dužinu:

$\tilde{\ } : \grave{\ }$ (dio Hvara *dŏržŏl dŏržāla dŏržālo*, dio Raba *hrānřl hrānřla hrānřlo...*)

$\tilde{\ } : \grave{\ }$ (Novi živelj *blějāla bēlelo se*, Senj *kipřl² kipřla kipřlo kipřli...*)

Naglasci $\hat{\ }$ i $\tilde{\ }$ na istom mjestu koreliraju tako da je u m. jd. silazni, u ž. jd. uzlazni naglasak, a ostali se oblici priklanjaju jednoj ili drugoj mogućnosti

$\hat{\ }$ (u m. jd., s. jd., mn.) : $\tilde{\ }$ (ž. jd.) (Banj na Pašmanu *bř břla břlo*, Vrbanj na Hvaru *dŏ dŏla dŏli*)

$\hat{\ }$ (u m. jd.) : $\tilde{\ }$ (ž. jd., s. jd., mn.) (Grohote na Šolti *př přla přlo*, Susak *břl břla břlo*).
(O tome više u odjeljku IV.)

3. Kad promatramo isti naglasak na raznim mjestima, uočavamo da se samo $\grave{\ }$ može pojaviti na raznim mjestima u oblicima glagolskog pridjeva radnog. Takvi se oblici odnose na pomak siline u ž. jd., m. jd. i ž. jd. razlikuju se, a ostali se oblici priklanjaju jednoj ili drugoj mogućnosti³.

Isti glagoli tvoriti će pridjevi radni u nekim govorima po ovom tipu: brzi će naglasak u m. jd. tendirati prema početku, a u ž. jd. prema kraju riječi (Novi *pěkal pěklā pěkli*), dok će u drugim govorima imati ujednačen naglasak i nalaziti će se u 1. tipu (Senj *pěkal pěkla pěklo pěkli*).

Naglasci su u m. jd. i ž. jd. obično udaljeni za jedan slog (Cres *těkel tekla*, Novi *pomŏgal pomŏglā*), ali ima govora gdje naglasak u m. jd. ide krajnje ulijevo (na prefiks), a u ž. jd. krajnje udesno (na nastavak) pa su onda naglasci u ta dva oblika udaljeni za više od jednog sloga (Novi *ŭmrl ŭmrlā ŭmrlŏ ŭmrlŭ*). Glagoli s naglaskom na prefiksu i na nastavku mogu imati i dužinu na srednjem slogu (Novi *dŏbil dŏbilā, zāpěl zāpělā*), što se može usporediti s tipom 4 (različit naglasak na različitom mjestu — južnije će se u ženskom rodu umjesto $\grave{\ }$ ostvariti $\tilde{\ }$ (Vrbanj *ŭmar ŭmŏrla*).

4. Kad u istom pridjevu postoji mogućnost variranja i naglasaka i mjesta, u suodnos dolaze sva tri osnovna naglasaka, koji u raznim govorima mogu stajati u svim pozicijama u riječi.

Različit naglasak na raznim mjestima obično pokazuje pomak siline u ž. jd., s. jd. i množinski oblici uglavnom su jednaki m. jd.

Ima rjeđih primjera kada se s. jd. i množinski oblici slažu sa ženskim rodnom: Novi *probŏl probŏlā probŏlŏ*, Žminj *dā dālā dālŭ*.

² U Senju se dužina pokraćuje ispred $\tilde{\ }$.

³ Jedini je zapisani primjer da su m. jd., ž. jd. i množinski oblici izjednačeni, a razlikuju se od s. jd.: oblika: Senj *mŏgal mŏglā : mŏglŏ mŏglŭ*.

Pridjevi koji tvore m jd sufiksom *-ja* mogu imati u oblicima pridjeva radnog tri naglasne mogućnosti: Petručane *bija bilä*⁴ *bילו*.

II. Naglasak glagola na zadnjem slogu osnove

Promatrajući naglasne tipove s naglašenim zadnjim slogom osnove (u kojem nije *-a*), čakavske govore možemo podijeliti na

1. govore koji u m. jd. imaju a) *-l*, b) *-ø*,
2. govore koji u m. jd. imaju *-ja*.

1. Govori 1. grupe imaju različit naglasak u m. jd. prema drugim oblicima, i to: m. jd. $\hat{\sim}$, ostali oblici $\sim\sim$.

Gacka d. *šil šila*, Milna na Braču *trī tīla*, Komiža *štil štīli*

Banj na Pašmanu *šī sīla*, Senj *stāl stāla stālo*, Vrgada *nadū nadūla nadūlo*.

2. Govori 2. grupe imaju isti naglasak u svim oblicima, a to je $\sim\sim$.

Kambelovac *sēja sēla*, R. Selo *sija sīla*, Trogir *jija jīla jīli*.

(Ako je naglasak u zadnjem slogu osnove na *-a*, govori druge grupe neće imati *-ja* nego *-ø* pa će im naglasak biti po pravilu 1.)

III. O kvantiteti samoglasnika ispred završnog *-l* i *-ø* u glagolskom pridjevu radnom

U čakavskim je govorima samoglasnik ispred krajnjeg *-l* i *-ø*:

1. rijetko kratak,
2. dug.

1. Samoglasnik može biti kratak u nekim sjevernim govorima na otocima Cresu⁵ (*raštegnūl raštegnūla*), Krku (Vrbnik *prīščl*), u unutrašnjosti (Ogulin *jīl jīla*, Oštarije *jīl jīla*).

2. Zadnji slog osnove može biti dug:

2.1. u svim oblicima pridjeva radnog (onda je u svim govorima $\hat{\sim}$ u m. jd., tj. ispred *-l* ili *-ø*. I u onim govorima koji u položaju 2.2 imaju $\sim$, u tom će tipu biti $\hat{\sim}$ (Novi *prāl prālā*, Senj *pīl pīlā*).

2.2. samo u m. jd., u ostalim oblicima taj je isti slog kratak.

Govori koji u svom sustavu imaju samo jedan dugi naglasak ostvaruju ga u tom slučaju u m. jd. (Božava na Dugom otoku *jī jīla jīlo*, Rab *zakasnīl zakasnīla*).

Govori koji u svom sustavu imaju (bar) dva duga naglasaka, mogu duljenje ostvariti na dva načina pa se po tome dijele na dvije grupe:

- govori s $\hat{\sim}$ (od sjeveroistočne Istre preko Novog i Senja do Pašmana i Vrgade, npr. Mune na Opatijskom krasu *čūv čūla*, Vrgada *nadū nadūla*),
- govori s $\hat{\sim}$ (zapadna Istra, priobalni i otočni pojas od Veloga Iža prema jugu,

⁴ Naglasak u ženskom rodu može biti i *bīla*.

⁵ Na Cresu može biti i dug: *jēl jēla*.

u unutrašnjosti Brinje, Gacka dolina (Ćovići, Prozor), Otočac, Sinac, npr. Gacka dolina *klāl klāla*, srednjodalmatinski otoci *šf šīla šīlo*).

IV. O prijelazu naglasne siline prema kraju riječi u ž. jd. kod radnih pridjeva

1. Pridjevi s naglaskom na prefiksu ili na nezadnjem slogu osnove u m. jd. imaju u ž. jd. pomaknut naglasak:

1.1. na kraj s prednaglasnom dužinom (Novi *dōbil dobīlā*, Dobrinj *trēsō trēsłā*),

1.2. na kraj bez dužine (Cres *tēkel tekłā*, Novi *pomōgāl pomogłā*, *ūmrl umrlā* *ūmrlō ūmrlī*).

1.3. na zadnji slog osnove (Ložišća na Braču *ūmr umrla*, Milna na Braču *īstri īstrla*, Medulin *dřža držāli*, R. Selo *čēsja čēsjala*, Lukšić *ūzeja uzēla*, Kambelovac *dōnija donīla*, Hvar *pōče(l) pōčēla pōčēlo*, Komiza na Visu *ūmor umōrla*, Kali na Ugljanu *dřža držāla*, Lukšić *lēža ležāla ležalo*, Kambelovac *dřža držāla*, dio Hvara *bīžo(l) bīžōla bīžolo*, Trogir *kūpova kupovāla*, Brač *ūmri/ūmri umrla*).

2. Glagolski pridjevi s naglaskom na zadnjem slogu osnove mogu u ž. jd. imati:

2.1. promjenu naglasaka na istom mjestu (promjena intonacije — silazno : uzlazno (Banj na Pašmanu *bī bila bīlo*, Vrbanj na Hvaru *dō dōla dōli*, Trogir *dā dāla dāli*, Trogir *bīja bila bīlo*),

2.2. promjenu mjesta naglasaka

2.2.1. naglasak na kraju s prednaglasnom dužinom (Žminj *brā brālā*, Dobrinj na Krku *pī pilā pīlo*, Senj *klēl klēlā klēlo klēli*, Lastovo *bī bilā bīlo*, Žminj *dā dālā dālī*).

2.2.2. naglasak na kraju bez dužine (Novi *probōl probolā probolō*, *plēl plelā*, *dovēl dovelā*).

Naglasak u ž. jd. (u odnosu prema m. jd.) teži prema kraju. Pomicanjem siline naglasaka prema kraju riječi može se ostvariti naglasak na idućem slogu, ili uzlazni naglasak — u ovisnosti o tome gdje će biti silina.

Pomak siline u ž. jd. ostvaruje se u onim govorima kod kojih nije prevladalo naglasno izjednačavanje oblika pridjeva radnog. Takvi su govori npr. Dobrinj, Lukšić, Novi, srednjodalmatinski otoci, Vrgada, Žminj... Međutim, ni ti govori ne čuvaju naglasne razlike uvijek, čuvaju ih u većini glagola, a u nekima ne.

S druge su strane oni govori kod kojih su se naglasne razlike u oblicima toga pridjeva svele na minimum. Takvi su npr. Dugi otok, Ogulin, Oštarije, Otočac, Veli Iž...

Osim u ž. jd. pomak siline može biti prisutan i u s. jd. i u oblicima množine. Druga je mogućnost da se ti oblici naglasno izjednače s m. jd..

Hoće li se oblici srednjeg roda jednine i množine prikloniti muškom ili ženskom rodu, teško je pretkazati. Ipak, izjednačenje je s muškim rodom češće.

Neki glagoli češće izjednačavaju srednji rod jednine i množinu s oblicima muškog roda jednine, drugi s oblicima ženskog roda pridjeva radnog. Pojedini govori pokazuju tendenciju jednom ili obama izjednačavanjima, pa će se tako pretežno s m. jd.

izjednačiti oblici u punktovima: Cres, Dobrinj (Krk), Dugi otok, Kambelovac, Lastovo, Lukšić, Pašman (Banj, Tkon), Petrčane, R. Selo, Senj, Tribunj, Trogir.

U Novom, na srednjodalmatinskim otocima i na Vrgadi potvrđene su obje mogućnosti (s tim da su se u Novom glagoli diferencirali tako da se, s jedne strane, s m. jd. izjednačavaju jedni oblici, a sa ž. jd. drugi. Na srednjodalmatinskim otocima jedni glagoli izjednačavaju oblike, kao i u Novom, po m. jd., a kod drugih dolazi do kolebanja, usporednih realizacija).

THE STRESS IN THE PAST PARTICIPLE IN THE ČAKAVIAN DIALECT

Summary

The author analyzes the stress in the past participle in the Čakavian dialect, and the relation between the stress in singular (masculine, feminine and neuter) and plural. There are many differences in imperative stress in various speeches in the Čakavian dialect, and the author finds relations between them. The material shows the main stresses, and those that developed from the main stresses, due to the stress rules in each speech.